

Din istoria cărții vâlcene. Centrul de la Bistrița

Dragoș-Ionuț Ecaterinescu*

* Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea, Râmnicu Vâlcea, România, e-mail: dragosecaterinescu@yahoo.ro.

Abstract: *From the History of Vâlcea Book. The Center of Bistrița.* Over the centuries, the Bistrita monastery has been a strong cultural center. In the seventeenth century there was a printing school here. Here, the most numerous copies of Romanian manuscripts were made, thus contributing to the development and flourishing of the Romanian language and literature.

Keywords: Bistrița, cultural center, diptych, print.

Pretutindeni în Europa, statele feudale creștine s-au dezvoltat în paralel cu ierarhia lor bisericească, iar aceasta a presupus întotdeauna existența unor centre culturale bisericești, având, la început, o organizare canonică scăzută, cu o viață monahală care se întemeia mai ales pe faptele de credință ale sihaștrilor.

În deceniile care au urmat înființării, la 1359, a Mitropoliei Ungrovlahiei, au fost ridicate primele mănăstiri cu o organizație canonică în Țara Românească. Ele au apărut, de obicei, pe urmele vechilor lăcașuri din epoca precedentă, în partea de piemont, de la nord-vest, a statului muntean, adică acolo unde fuseseră întemeiate voievodatele din 1247¹. Împrejurarea că atât organizația de stat propriu-zisă, cât și cea bisericească s-au dezvoltat într-o zonă geografică unică, dovedește că înființarea în secolul al XIV-lea a marilor mănăstiri a avut mai ales cauze interne, fiind consecința unui anumit grad de dezvoltare a statului feudal, reprezentând partea cea mai veche și mai bine apărată a Țării Românești.

Așa se explică de ce primele mănăstiri importante din Țara Românească au apărut în nordul Olteniei, care forma cea mai mare parte a acestei zone.

Paul de Alep² relatează despre mănăstirea Bistrița, Tismana și alte mănăstiri din nordul Olteniei, semnalând atent mijloacele pe care le

¹ Costin 1958, p. 386.

² Paul de Alep a fost un arab creștin originar din Siria, arhidiacon în Antiohia, care l-a însoțit pe patriarhul Macarie în călătoriile sale în Țările Române și Rusia, acesta a

pot folosi călugării în apărarea lor și condițiile generale de siguranță în care se desfășoară aici viața oamenilor³.

Relatările despre aceste locuri, ale arhidiaconului arab, amintesc de cele cuprinse într-un act din 1748, prin care o jupâneasă din Craiova, soția lui Drăghici Brătășanul, dăruiește o moșie unui schit din nordul județului Vâlcea: ea arată că a înzestrat lăcașul nu numai pentru că este sărac și lipsit de parohie, dar și fiindcă se află „în partea muntelui, să-l avem de mângâiere la vremi de primejdii, fiind partea pământului acestuia cu vremuri tulburate pururea”⁴.

Mănăstirea Bistrița este zidită între anii 1492-1494 de Barbu Craiovescu, banul Craiovei, cu frații săi: Pârveu vornicul, Danciu armașul și Radu postelnicul.

În anul 1509 a fost distrusă din temelie de către Mihnea Vodă, care a luptat împotriva Craioveștilor, fiind refăcută tot de boierii Craiovești în timpul domniei lui Neagoe Basarab. De-a lungul timpului, Bistrița a fost renovată de mai multe ori, iar în anul 1810 a fost afectată de cutremur⁵.

În anul 1860, Alexandru Odobescu a descoperit comoara de cărți păstrată la mănăstirea Bistrița, printre care se afla și psaltirea sârbească a lui Branko Mladenovici (1346).

Comoara de la Bistrița, care este de o reală valoare artistică și culturală, număra 48 de manuscrise slave, 21 românești, sute de cărți ieșite din tiparnițele țării și altele, în limba greacă, venite din Veneția.

Din biblioteca Bistriței se cuvine să fie menționate câteva dintre lucrările care i-au dat atâta strălucire în trecut: Cartea lui Branko Mladenovici, scrisă în 1346, „prima carte străină aflată pe pământ românesc, având cea mai veche dată certă”⁶; Manuscrisul lui Marcea (1519), „pe care îl putem socoti ca unul dintre cele mai frumoase scrieri aparținând Olteniei”⁷; Tipăriturile lui Macarie, *Varlaam și Ioasaf*, text slavon cu traducere românească de Udriște Năsturel (1646); *Viața patriarhului Nifon* (1691); *Isopie sau fabulele lui Isop*

scris o carte în limba arabă ce cuprinde date istorice prețioase, referitoare atât la țara noastră cât și la poporul român. Cartea a fost tradusă în limba română de Emil Cioran și a apărut prima dată la București în 1900.

³ Mănăstirea Bistrița, renumită în acest ținut, se află situată într-o vale singuratică, cu un singur drum, „într-o poziție asemănătoare cu cea a mănăstirii Cozia, întocmai ca o fortăreață”, în Paul de Alep 1900, p. 177.

⁴ Iorga 1929, p. 19.

⁵ Marinoiu 1981, p. 21.

⁶ Theodorescu 1970, p. 869.

⁷ Theodorescu 1970, p. 869.

înțeleptul (1721); *Ceaslov* tipărit de mitropolitul Kievului, Petru Movilă (1643); *Psaltirea slavonă și românească* a lui Coresi (1549).

De remarcat că, în loc să continue arta caligrafică a lui Nicodim din cadrul centrului de cultură de la Tismana, Bistrița se situează pe linia culturală începută de Gavril Uric, vestitul caligraf de la Neamț, din timpul domniei lui Alexandru cel Bun.

Tot acolo s-au găsit de Alexandru Odobescu cele nouă tipărituri ale lui Macarie: 7 exemplare din *Liturghierul* de la 1508 și 2 exemplare din *Evanghelia* de la 1512, fapt pentru care putem afirma că prima tipografie a Țării Românești nu putea fi în alt loc decât la Mănăstirea Bistrița.

Un *Evangheliar* s-a aflat aici ca exemplar comun, și un altul, tipărit în mod excepțional pe pergament, având toate vignetele și inițialele, precum și frontispiciile executate de mână, și nu grafic, fiind realizat cu o desăvârșită măiestrie artistică. Acest exemplar, aflat astăzi la Muzeul de Artă Veche Apuseană „Ing. Dumitru Minovici”, este cea mai frumoasă tipăritură a vechii culturi.

Biblioteca Bistriței este una dintre cele mai însemnate pe care le-a avut țara noastră în trecut, demonstrând că aici a fost un puternic centru de iradiere culturală. S-au mai aflat acolo: *Varlaam și Ioasaf*, text slavon cu traducere românească de Udriște Năsturel (1646), *Isopia* (1721), *Ceaslovul* lui Petru Movilă (1643), *Pravila bisericească*, etc.

În manuscrisul „*Mănăstirea Bistrița și schiturile ei*”, Alexandru Odobescu nota următoarele: „*Pomelnicul cel mare ce se găsește astăzi la mănăstirea Bistrița, foarte rău păstrat, nu este chiar cel vechi ctitoricesc; de ne este iertat a da credință deplinei lui asemuiuri cu al Bolniței de la aceeași mănăstire, am zice că și dânsul, ca cel de la Bolniță, e transcris de pe altul mai vechi, la anul 1752, în a doua domnie a lui Grigorie al II-lea Ghica Voevod*”⁸.

Grigore Tocilescu considera același pomelnic ca datând de la începutul secolului al XIX-lea⁹.

În sfârșit, menționăm că la o inventariere recentă a manuscrisului cu pricina a fost lipită o etichetă cu inscripția: «*Pomelnicul mănăstirii Bistrița. Anul 1810*».

Pomelnicul Bistriței, păstrat în biserica mare a mănăstirii, se prezintă sub forma unui manuscris cu 94 de file (dintre care cele două

⁸ Odobescu 1968, p. 211.

⁹ Tocilescu 1887, p. 50.

liminare sunt numerotate și sunt contemporane cu legătura), legat în piele la sfârșitul secolului trecut. Pe cotor este trecut cu litere latine: «*Pomelnicul monastirii Bistrița*». Legătura este ulterioară descrierii lui Odobescu, căci altfel nu ar fi precizat: «foarte rău păstrat».

În afară de o introducere și un «*Cuvânt înainte al pomelnicului acestuia*», în acesta inițial erau trecuți numai domnitorii, arhierii țării, egumenii mănăstirii și ctitorii (Craioveștii, întemeietorii mănăstirii și Brâncovenii, ctitori la sfârșitul secolului al XVII-lea). Ulterior, pomelnicul a fost completat până pe la mijlocul secolului al XIX-lea cu numele diverșilor donatori sau binefăcători ai mănăstirii.

Cea mai mare parte a pomelnicului este opera monahului Pahomie de la mănăstirea Bistrița, a fost scris în totalitate cu cerneală rădăcinie într-o limbă chirilică imitând-o pe cea de tipar, literele fiind înclinate ușor spre dreapta. Titlurile, inițialele, unele nume și câte o mențiune istorică apar în chinovar.

Centrul de la Bistrița a beneficiat în existența sa de numeroase componente mănăstirești mai mici, adăugând astfel ceva în plus marelui complex central. Aceste danii au existat și în funcție de situația demografică a țării, ca urmare, se găsesc puține cazuri în secolul al XVI-lea, datorită luptelor dese pentru ocuparea tronului din secolul respectiv. Și totuși, din această vreme se poate menționa dania din 23 mai 1568, prin care Petru Vodă cel Tânăr dă o carte mănăstirii Bistrița „ca să-i fie metoh dumnezeiasca biserică din locul care se cheamă Crucișoara, care este aproape lângă satul Potel. Și a fost acea dumnezeiască biserică pe ocina sfintei mănăstiri mai sus zise, clădită de Dumitru Baba, încă din zilele răposatului părinte al domniei mele Mircea Voevod”¹⁰. Este vorba aici de o localitate din întinsele proprietăți pe care le posedau Craioveștii, în Oltenia de Jos, mai precis în ținutul de baltă al Romanaiilor. Mai târziu și mai ales către sfârșitul secolului al XVII-lea daniile se înmulțesc.

Schiturile și metocurile Bistriței se aflau pe o mare arie de teren din țară, pornind din preajma mănăstirii matcă și ajungând până la București, chiar la extrema răsăriteană a țării, în ținutul Râmnicului Sărat. De unele dintre acestea s-au ocupat învățați ca Alexandru Odobescu, Virgil Drăghiceanu și alții.

Domnitorul Constantin Brâncoveanu, ca și înaintașul său Matei Basarab, au ajutat ctitoria Banoveților de la Bistrița, iar *Pârscovenii*,

¹⁰ DIR 1968, p. 266.

înrușiți cu marii ctitori, prin fiica lui Preda Brâncoveanu, Anița, nu au uitat să aibă grijă de aceasta.

Prima donație din secolul al XVII-lea este aceea din 9 ianuarie 1684 pe care o face Teodor ieromonah de la biserica din Prund (cu hramul *Sf. Nicolae, Vlădica*) din București, prin care închină Bistriței o chilie de piatră în rândul chiliilor bisericii. Dania este întărită de mitropolit, precum și de episcopii de Râmnic și de Buzău. Între martori figurează și Constantin Brâncoveanu, viitorul domnitor și căpitanul Constantin Filipescu. Închinarea se făcea cu garanții¹¹.

Curând, la 15 martie 1687, Fiera vătaful și cu soția sa Constantina, închină schitul lor de la Ocna, mănăstirii Bistrița, fixând și averile lui. Deosebit de important este și numărul mare al martorilor, printre care se remarcă și Constantin Brâncoveanu, pe atunci *logofăt*.

În anul 1690, Bistrița mai avea un schit – Scăunelul – în apropiere de mănăstire, întemeiat de Paisie arhimandritul. Negoită logofătul și Marta monahia, copiii lui Neagoe căpitanul dau acestui schit partea lor de moșie din Osica (Romanai) la 8 februarie 1690. Ceva mai târziu, același schit primește o vie la Pietrari, în județul Vâlcea.

Mănăstirea Bistrița a avut un schit și la Băbeni (Vâlcea), mulțumită dărniceii lui Gheoca logofăt Slăvitescu. Acesta hotăra prin diata sa din anul 1692 că „de nu-mi va da Dumnezeu coconi, afară din zestrea soției mele și din rumâni ce voi avea, ce s-ar afla veri moșii, veri mori, veri țigani, veri vii, au măcar veri ce, tot ce am lăsat și închinat sfintei mănăstiri Bistrița, să le țină în bună pace. Iar de mi-ar dărui Dumnezeu coconi, tot nu am lăsat sfintei mănăstiri în deșert, ci am dat toată partea mea de moșie din Băbeni și să mi se îngroape oasele mele, acolo în mănăstire”¹².

Unul dintre schiturile cele mai însemnate ale mănăstirii Bistrița este cel de la Mănăilești. Acesta a fost fondat de Pahonie călugărul, fratele lui Preda Pîrscoveanul.

Monahul Dionisie, care în mirenje se numea Dumitrașcu Pleșoianu, dăruiește Bistriței biserica de la Pleșoi-Romanai și o sută de bani, la 25 octombrie 1744.

Către sfârșitul secolului al XVIII-lea, Bistrița primește o danie din partea Ilincăi Dobrosloveanca, constând într-o moșie pe care ea ridicase o biserică din piatră. Dania poartă data iunie 1781.

¹¹ Drăghiceanu 1912, p. 132.

¹² Bălașa 1943, p. 152.

Studierea cu atenție a acestor acte de donație va demonstra statutul aparte ale acestor schituri, cărora le dădea o oarecare libertate de mișcare. Cele două acte domnești ne arată clar că aceste componente ale mănăstirii matcă aveau averi proprii, administrație și un centru cultural de excepție.

Centrul cultural de la Bistrița a trimis timp de 100 de ani cărți românești în tot Ardealul, contribuind din plin la păstrarea unei culturi românești populare. Nicolae Iorga află, în 1905, nu mai puțin de 308 cărți râmnicene în Ardeal, cel mai răspândit fiind *Penticostarul* din 1743.

Tipărițiile ieșite din mâna tipografilor pricepuți de la Bistrița au rezistat timpului, deoarece toate elementele componente ale unei cărți sunt de primă calitate. Hârtia era trainică, albă, păstrându-și culoarea frumoasă și astăzi, iar litera este curată, aleasă și mărunță.

Legătura cărții este perfectă și rezistentă, făcând ca tipăriția să dăinuiască peste secole. Hârtia provine atât din Veneția, cât și din țară, de la Sibiu, de unde o cerea Chezarie, negustorul ardelean.

După 1800 centrul cultural de la Bistrița decade. În schimb, apare la orizont ca centru pentru toată Oltenia, orașul Craiova.

Ajungând la sfârșitul acestui succint istoric, făcut fără pretenția de a epuiza toate sursele istorice, se impune totuși o concluzie. Ceea ce domină peste veacuri în creația literară a Olteniei sunt două elemente: unul în spiritualitatea claselor culte, care a creat elementul de permanență a spiritului oltean, și strădaniile cărturarilor, prin traducerea *Alexandriei*, Cartea de istorie universală tradusă la Râmnicu Vâlcea de călugărul Moxa, precum și cronică scrisă de Dionisie Eclesiarhul.

BIBLIOGRAFIE

Bălașa 1943 – Pr. Dumitru Bălașa, *Mănăstirea Bistrița*, în „Revista de istorie bisericească”, an. I (1943), nr. 3, p. 151-157.

Costin 1958 – Miron Costin, *Opere*, ediție critică de P. P. Panaitescu, București, 1958.

DIR 1968 – *Documente pentru Istoria Românilor*, secolul XVI (1551-1570), vol. III, București, 1968.

Drăghiceanu 1912 – Virgil Drăghiceanu, *Istoria cărții vâlcene*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, V (1912), p. 130-134.

Iorga 1929 – Nicolae Iorga, *Istoria românilor și a civilizației lor*, București, 1929.

Marinoiu 1981 – Costea Marinoiu, *Istoria cărții vâlcene (sec. XVII - sec. XVIII)*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1981.

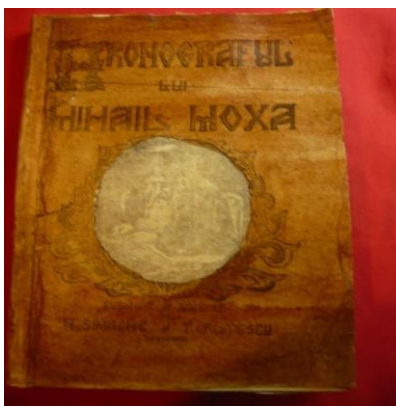
Odobescu 1968 – Alexandru Odobescu, *Mănăstirea Bistrița și schiturile ei* (ms. 4555), în „Documentae Romaniae Historicae B. Țara Românească” (1752-1753), vol. IV, 1968, p. 211.

Paul de Alep 1900 – Paul de Alep, *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române*, traducere E. Cioran, București, 1900.

Theodorescu 1970 – B. Theodorescu, *Schiță pentru o istorie a culturii în Oltenia*, în „Mitropolia Olteniei”, nr. 7-8/1970, p. 867-871.

Tocilescu 1887 – Gr. G. Tocilescu, *Raporturi asupra câtorva mănăstiri, schituri și biserici din țară*, Tipografia Academiei Române, București, 1887.

CARTE VECHIE TIPĂRITĂ LA MĂNĂSTIREA BISTRIȚA

DANIA LUI BARBU CRAIOVESCU, BANUL CRAIOVEI

